

Aynur
Turan

F.Köçerli adına
Respublika Uşaq
Kitabxanasının
metodisti

Her hansı ölkə ilə işgüzar, iqtisadi münasibətlər qumazdan əvvəl onun hansı dəyərlərə sahib olduğunu anlamaya çalışırsan. Maddə dəyərlərini araşdırmazdan əvvəl həmin ölkənin milli-mənəvi dəyərlərini qiymətləndirirsən. Hər dəfə də əmin olursan ki, maddə dəyərlər yalnız tutarı, zəngin ərsənəli milli-mənəvi dəyərlər mövcud olduğu halda mümkündür. Əsrlər boyunca Azərbaycanın müdrik oğulları qeyri-maddə, mənəvi dəyərlərin yaradılması üçün yorulmadan, əzmlə çalışıb. Bu gün müasir cəmiyyəti mətbuatı, mədəniyyətsiz, təhsilsiz, iqtisadi və siyasi nailiyyətlər olmadan təsəvvür etmək

Klassiklərimiz mətbuatı insanların ruhunu təzələyən səhər mehi, cəmiyyətin hərəkətverici qüvvələrindən biri, dövrün aynası, xalqın gördən gözü, eşidən qulağı və s. epitetlərlə təqdim və təqdir etmişlər. Doğrudan da ümummilli mədəniyyətin tərkib hissəsi olan mətbuat mənsub olduğu xalqın həyata baxışlarını, meşət və yaşayış tərzini, ictimai-mədəni proseslərə sosial-psixoloji münasibətini özündə əks etdirən, eyni zamanda onun hər hansı məsələyə münasibətini formalaşdırmasında əhəmiyyətli rol oynayan bir vasitədir. Ona görə mətbuatın elmi-nəzəri, metodiki və təcrübi baxımdan dərki və inkişaf mərhələlərinin şəhri də diqqət mərkəzində olması, bu bərədə şeir, məqalə və kitablar yazılmış, bir-birindən maraqlı fikirlər söylənmişdir. İş ele getirmişdir ki, mətbuata, onun əhəmiyyətinə dair ilk qiymət verib fikir söyləyən qələm əhli de ele şair, yazıçı və publisistlər olmuşlar. Milli mətbuat tariximiz inkişafı yolunu araşdıraraq, onun ümumi mənzərəsini canlandırmaya çalışmaq təşəbbüsü ilə qələmə sarılanlar da mətbuat və ədəbiyyat xadimləri olmuşlar. F.Köçerli, Ə.Ağayev, M.Şaxtaxtı, M.B.Məhəmmədada və başqaları bu qəbildəndir.

Azərbaycan mətbuatının keçirdiyi tarixi yol yaş etibarilə o qədər də böyük deyil. Lakin bu yolun şərafət, ləyaqət yolu olduğu heç kimdə şübhə doğurmur. Mətbuatımızın keçirdiyi tarixi yol xalqımızın qürur mənbəyidir. Milli inqilabın yeni mərhələsini təmsil edən "Əkinçi" qəzetinin başlanğıcını qoyduğu bu yol neçə-neçə mətbu və ədəbi məktəbin formalaşma prosesinə təkan verdi, xalqın kamilləşməsinə, maariflənməsinə, milli-azadlıq hərəkatının güclənməsinə birbaşa təsir göstərdi. Tarixin müxtəlif ictimai-siyasi mərhələlərində bərkəyib formalaşmış Azərbaycan mətbuatı xalq, cəmiyyətə, insana xidmət borcunu şərafətlə yerinə yetirdi. Təbii ki, əsasən, xalqın, yorulmaz maarifpərvər Həsən bəy Zərdabi həmin qəzeti – "Əkinçi" ni nəşr etdirməklə Azərbaycan demokratiya mətbuatının bünövrəsini qoydu və "Əkinçi" Azərbaycanın ictimai fikrin canlanması təkan verdi. H.Zərdabi nəşr etdirdiyi qəzetin adını "Əkinçi" qoysa da, orada qabaqcıl müdərəqqi ideyalar təbliğ olunurdu. Azərbaycan xalqının

ana dilində oxuması çox əlamətədar bir hadisə idi. "Əkinçi" də öz növbəsində ana dilinin saflığı, zənginləşməsi uğrunda mübarizə aparırdı. Həsən bəy Zərdabi öz həyatı boyunca, eləcə də qəzetin səhifələrindəki yazı ilə xalqı fayda verən işlərlə məşğul olmağı əsas vəzifə hesab edir, Azərbaycanda peşəkar teatrın bünövrəsini qoymaq, xeyriyyə cəmiyyətini açmaq Bakı Realnı Məktəbində müəllimlik və maarifçiliyi inkişaf etdirmək və s. ilə məşğul olurdu. O, əməkçi xalqın, onun tərəqqisinə və mübarizəsinə xidmət edən, zülmə, haqsızlığa, rəzaletə qarşı və ümumiyyətlə, xalqı cəhaletdə saxlayan, onun inkişafına maneçilik törədən hər bir şeyə qarşı mübarizə apar

dil, pedaqogika, dərslik, tərcümə, kitab nəşri, kitabxana, məktəb və s. əsas yerlərdən birini tuturdu. Eyni zamanda kiçik yaşlı məktəb uşaqlarına dərslik əvəzinə "Leyli və Mecnun", "Min bir gecə", "Pişik və siçan" kimi əsərlərlə onların mütaliə dairəsini məhdudlaşdırılmaması məzəmmət və tənqid edilirdi. Qəzetin pedaqoji meyillərinin təbliği ilə yanaşı məktəb, təlim-təربiyə məsələləri ətrafında mübahisə və müzakirələrindən də çəkinməmişdir. H.Zərdabi 1876-cı ildə dərc etdirdiyi bir məqaləsində Bakıda klub açmaq, qiraət üçün kitab və qəzet getirmək, Azərbaycan dilində elmi kitablar hazırlayıb dərc etmək məqsədilə xüsusi bir cəmiyyət təşkil etməsi məsələsinə ireli sürmüşdür. "Elmi xəbərlər" bölməsində dərc olunan yazılar, əsasən maarifləndirici məqsəd daşıyırdı. kimi Bakının sürətli inkişafı milli mətbuatın yaranması zərurətini doğurmuşdur. Ana dilində qəzetə böyük ehtiyac olduğunu dərk edən Həsən bəy Zərdabi qəzet çap etmək üçün hökumətə müraciət etmişdir. Bununla əlaqədar o İstanbuldan hürufat gətirdirmiş və nəhayət, xeyli zəhmətdən, əzab-əziyyətdən sonra 1875-ci ilin 22 iyulunda Bakıda qubernator mərkəzində Azərbaycan dilində "Əkinçi" qəzetinin nəşrinə müvəffəq olmuşdur. Bu qəzetlə Azərbaycan milli mətbuatının əsası qoyulmuşdur. 1875-ci ilin 22 iyulundan 1877-ci ilin 29 sentyabrına qədər çıxarılan "Əkinçi" qəzetinin 300-400 tirajla nəşr olunmuşdur. Bu illər ərzində qəzetin 56 nömrəsi işıq üzü görmüşdür. "Əkinçi" qəzetində Nəcəf bəy Vəzirovun, Əsgər ağa Goraninin

Zərdabının səsinə Azərbaycanın bir çox görkəmli, maarifpərvər insanların səsi verirdi. Təbii ki, bu cür demokratik məqalələrdən sonra çarizmin diqqəti ilə özlərini "ziyalı" sayan bezi üzəndirənlər insanlar yərbəyərən "Əkinçi" nin üzərinə hücumə keçdilər. 1877-ci il sentyabrın 29-da "Əkinçi" öz nəşrinə dayandırmaya məcbur oldu. Azərbaycan milli mətbuatının ilk qaranquşu olan bu qəzet iki illik ömür yaşasa da, xalqın milli və müasir ruhdə təribə olunmasında çox böyük rol oynadı. Maarifçi və demokratik ideyaların qarçısı olan "Əkinçi" realist Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında müstəsna xidmətlər göstərdi. Məhz buna görə də beşe tərəqqipərvər qəzetin mürtəcə idirşəli bir rejimin əsarətində çox yaşaya bilmədi. "Əkinçi" qəzeti bağlandıqdan sonra

Azərbaycan milli mətbuatı – Əsirlərin ənənəsi

Azərbaycan mətbuatının keçirdiyi tarixi yol yaş etibarilə o qədər də böyük deyil. Lakin bu yolun şərafət, ləyaqət yolu olduğu heç kimdə şübhə doğurmur. Mətbuatımızın keçirdiyi tarixi yol xalqımızın qürur mənbəyidir. Milli inqilabın yeni mərhələsini təmsil edən "Əkinçi" qəzetinin başlanğıcını qoyduğu bu yol neçə-neçə mətbu və ədəbi məktəbin formalaşma prosesinə təkan verdi, xalqın kamilləşməsinə, maariflənməsinə, milli-azadlıq hərəkatının güclənməsinə birbaşa təsir göstərdi.

O zaman Bakıya gəlmiş bir fransız jurnalisti H.Zərdabi ilə söhbətində belə demişdi: "Doğrusu, siz əsl qəhrəmansınız! Bizim Fransada beşe bir yoxsul qəzet üçün işləmək istəyən adam tapmaq olmazdı. Sizin qüvvətinizə heyran edirem. Belə məlum olur ki, siz öz xalqınızı çox istəyirsiniz". Zərdabi "Əkinçi" vasitəsilə Azərbaycanın mədəniyyəti işığı saçaçağı günləri düşünür və bu məqsədlə yorulmadan çalışırdı. Bununla bağlı suallara isə "at ölünce otlar" deyər cavab verirdi.

Bu gün ölkədə mindən çox kütləvi informasiya vasitəsi qeydiyyata keçib. Onların bir hissəsi daimi olaraq nəşr olunur. Azərbaycan artıq qlobal informasiya sistemə qoşulub. Bir çox demokratiya ölkələrində olduğu kimi, Azərbaycanda da mətbuat şurası yaradılıb və mətbuat haqqında qanun qəbul edilib. Azad mətbuatın inkişafı, iqtisadi müstəqilliyin təminatı, reklam bazarında müəyyən nöqsanların aradan qaldırılması, sosial vəziyyətin yaxşılaşdırılması məqsədilə xüsusi program hazırlanıb və dövlət başçısına təqdim edilib.

Azərbaycanın mərkəzi şəhəri

Moskvadan, Məhəmmədəğai Əlizadə Şirvaninin Şamaxıdan, Heydərinin Dərbənddən göndərdikləri məktublar, Seyid Əziz Şirvaninin şairləri və Mirzə Fətəli Axundovun "Vəkili-namələri" imzası ilə məqalələri dərc olunmuşdur. Həsən bəy Zərdabının yaratdığı "Əkinçi" qəzetinin dəsti-xətti əsasən bir ideya üzərində qurulmuşdur. Zərdabi və onunla birlikdə bu qəzetdə çalışan bir sıra maarifpərvər, demokratik nəşir Şerqin geriliyini, etaleet və üstünlüyü həqiqi azadlığın olmamasında görürdülər. Onlar öz sözlərini dolaylı yolla olsa beşe, bu qəzet vasitəsilə xalqa çatdırırdılar. O dövrdə xalqın başa düşəcəyi sadə dildə yazılan bu qəzetdə beşe fikirlərin səslənməsi Azərbaycanı əsarət altında saxlayan imperiya məmur-larının ciddi narahət edirdi. İlk mətbu orqan kimi "Əkinçi" öz əsas ideyasına uyğun olaraq incəsənət və ədəbiyyata da aid yeni demokratiya tələblərini irəli sürürdü. Azərbaycanın böyük dramaturqu Nəcəf bəy Vəzirov köhnə şairlərlə yanaşı, şairləri müasir həyatdan yazmağa, xalqı cəhaletdə saxlayan yuxusundan ayılmağa, müasir ruhdə təribə etməyə çağırırdı. Bununla

çar hökuməti üçün "təhlükəl" hesab edilən Zərdabının Bakıda qalması lazım bilinmirdi. Bu məqsədlə Həsən bəy Zərdabi Yekaterinodar Şəhər Gimnaziyasına müəllim göndərmək adı ilə 1876-cı ildə Bakı real gimnaziyasındakı işindən – müəllimlikdən azad edildi. İki ildək bir müddət ərzində işsiz qalan millət fədaisi Bakı şəhərində hara müraciət edərsə onu heç bir yerdə işə qəbul etmədilər. Nəhayət, 1880-ci ildə ailəsi ilə birgə, doğulub boya-başa çatdığı Zərdab kəndinə köçmüş və 16 il burada həyat sürmək məcburiyyətində qalmışdır.

O, Zərdabda kənd təsərrüfatı sahəsində kəndlilərə məsləhətlər verir, məqamı yetişəndə yerli camaatla öz maarifpərvər, demokratik ideyalarını çatdırırdı. Bakıdan kəndə yaşamasına baxmayaraq, o yənə də mətbuata fəal iştirak edirdi. 1880-1890-cı illərdə nəşirin Bakıda və Tiflisdə çıxan "Ziya", "Keşkül", "Kaspi", "Novoye obozreniye" və s. qəzetlərdə Azərbaycan və rus dillərində çoxlu elmi-kütləvi məqalələri nəşr olunmuşdur.

Həsən bəy Zərdabi 1875-ci ildə "Əkinçi" qəzetinin 1,4,8-cı, 1876-cı ildə 26-cı saylarında və 1899-cu il "Kaspi" qəzetinin 172-ci sayında torpaqsızlığın əsas müddəalarına əkinçilik mədəniyyəti haqqında ətraflı məlumatlar vermmişdir, torpağın xışla deyil, kotanlı şumlanması təkliif etmişdir. Həyatının son illərində Həsən bəy Zərdabi Bakı Şəhər Dumasında maarif şöbəsinə rəsmi vəzifədə çalışaraq Bakı və ətraf kəndlərdəki məktəblərə başlıq etmişdir. 1906-cı ildə Bakıda keçirilən Azərbaycan müəllimlərinin birinci qurultayında fəal iştirakçılardan biri də o olmuşdur. Gərgin elmi fəaliyyətlə məşğul olan Həsən bəy Zərdabi həddindən artıq işləyib özünü yorduğu üçün 1907-ci il noyabr ayının 28-də vəfat etmişdir. O, 1907-ci ildə köhnə Bibiheybət məscidinin yaxınlığında dəfn olunsada da, 1937-ci ildə həmin ərazi dağıdılmış, mərhumun sümükləri bir neçə il əvvəl ailesinin yanında qalmışdır. 1957-ci ildə Həsən bəy Zərdabının vəfatının 50 illiyi qeyd olunarkən onun sümükləri Fəxrə Xiyabandə dəfn olunmuşdur. Azərbaycan Təbii Tarixi Muzeyi Həsən bəy Zərdabının adını daşıyır.

(davamı gələn sayımızda)